

УДК 339.564 : 339.9 (477)

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА РЕГІОНАХ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Циналєвська І.А.

У статті наведені основні стратегічні документи, що визначають сучасні інституційні умови розвитку експортної діяльності в Україні. Розглянуті прикладні аспекти застосування регіональних інструментів підтримки експортної діяльності в Одеській області. Надано критичну оцінку сучасним інституційним умовам розвитку експортної діяльності в Україні.

Постановка проблеми. Міжнародний обмін товарами, послугами, робочою силою та капіталом, на сьогоднішній день, є необхідною умовою розвитку світової економіки. Товарообмінні процеси обумовлюють взаємозалежність економік різних країн світу від характеру їх експортної спеціалізації, а величина експорту слугує одним із основних макроекономічних показників економічного розвитку країни та елементом, що формує ВВП. Крім того, в масштабах країни експортні надходження є джерелом відновлення платіжного балансу. Разом із тим, виходячи зі специфіки вітчизняної економіки, де частка експорту продукції сировинного характеру переважає 50%, високі темпи лібералізації міжнародної торгівлі можуть бути загрозливими для вітчизняного народногосподарського комплексу в умовах відсутності державного стратегічного регулювання експортної діяльності в Україні. Відтак, розробка та узгодження стратегічних завдань ефективної експортної політики постає актуальним завданням, як для національного, так і для регіонального рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи розвитку експортної діяльності складають класичні теорії та концепції міжнародної (міжрегіональної) торгівлі за авторством А. Сміта, Д.Рікардо, Е. Хекшера, Б.Оліна, П. Самуельсона, В.Столпера неокласичні теоріями та моделями розвитку (теорія експортної бази Д.Норта та Ч.Тібу, неокласичні теорії екзогенного зростання Дж. Бортса та Дж. Стайна та інші). В Україні ж практична діяльність визначення стратегічних орієнтирів нової парадигми зовнішньоекономічної стратегії була покладена в основу роботи провідних українських вчених, фахівців урядових та неурядових інституцій, зокрема: З.С. Варналія, П.І. Гапйдуцького, А.С.Гальчинського, В.М. Геєця, В.П.Горбуліна, А.В.Єрмолаєва, Я.А.Жаліла, М.Лендєл, Л.А.Мусіної, В.С. Огрязка, Ю.М.Пахомова, С.І.Пирожкова, В.О. Чалого та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Загальноприйнята в світовій практиці система підтримки експортної діяльності є комбінацією низки заходів зовнішньоторговельної політики, до яких можна віднести:

- фінансові заходи підтримки експорту (субсидування експортерів, страхування та/або кредитування експортних поставок, повна / часткова компенсація відсоткової ставки за експортними кредитами тощо);

- нефінансові заходи підтримки експорту (організаційна, інформаційно-консультаційна підтримка експортерів, та/або підприємств, які мають намір здійснювати вихід на зарубіжні ринки);

- державні програми підтримки експорту (спеціальні загальнонаціональні програми, регіональні програми або окремі заходи з розвитку експортної діяльності в програмах підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва);

- програм транскордонного співробітництва регіонів (в рамках розвитку загальної інфраструктури для експортної діяльності, обміну досвідом та інформаційно-консультаційної допомоги);

- створення представництв національних компаній за кордоном (у форматах державного представництва, представляє інтереси національних товаровиробників в країні базування; регіонального представництва - для захисту інтересів підприємств певного регіону, або представництв окремих компаній-представників великого бізнесу);

- створення інститутів підтримки експортної діяльності (експортні кредитні агентства, а також інші фінансово-кредитні установи, діяльність яких пов'язана, у тому числі з обслуговуванням зовнішньоторговельної діяльності на пільгових умовах);

- підписання угод, домовленостей наднаціонального рівня та програм економічної співпраці держави з іншими країнами світу (або групами країни світу в рамках митних союзів та інших міжурядових домовленостей стосовно умов зовнішньої торгівлі).

Фактично першим рамковим нормативним документом щодо системного забезпечення розвитку експортної діяльності став Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», в рамках підготовки якого протягом 2011 року було прийнято чотири основні документи, зокрема: розпорядження КМУ (№1206-р від 16.11.2011р.) «Про затвердження плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на 2012 рік» [7], розпорядження КМУ (№281-р від 29.04.2011р.) «Про затвердження плану заходів з подолання негативного сальдо у зовнішній торгівлі» [8], та наказ Міністерства аграрної політики і продовольства України (№365 від 26.07.2011р.) «Про затвердження Стратегії просування продукції агропромислового виробництва на зовнішні ринки» [2], а також постанова

КМУ (№1130 від 12.09.2011р.) «Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва» [4].

Відповідно до своїх повноважень у сфері забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження (№1206-р від 16.11.2011р.) «Про затвердження плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на 2012 рік» [7] (надалі - План заходів на 2012 рік) було закріплено 18 заходів політики сприяння експорту тактичного характеру, імплементація якого передбачалася протягом 2012 року. Разом із тим, розпорядженням КМУ (№ 492-р від 11.07.2012р.) було внесено ряд коректив із пролонгацією тривалості реалізації відповідного плану до 2015 року [9].

У первинному вигляді (до коригування і розширення у часі до 2015 року відповідним розпорядженням КМУ), План заходів на 2012 рік містив 18 заходів, серед яких по-факту наприкінці 2012 року було виконано 2, а саме:

- визначення порядку взаємодії Мінекономрозвитку та МЗС щодо основних напрямів роботи відділів з економічних питань у складі дипломатичних представництв України з просування продукції вітчизняного виробництва на ринки країн перебування та сприяння українським партнерам;

- визначення порядку взаємодії МЗС, Мінекономрозвитку та інших органів виконавчої влади для інформаційного наповнення веб-порталу «Комплексна система інформаційно-консультаційної підтримки та розвитку експорту» (www.ukgexport.gov.ua/f3) .

Відносно успішним проектом Міністерства економіки став запуск в листопаді 2008 року інформаційного порталу «Державна підтримка українського експорту», як проекту, що мав реалізовувати одразу три функції, зокрема іміджеві - для України, консультативну - для українських підприємств-експортерів (або потенційних експортерів) та контрактивну (як місце пошуку партнерів з-за кордону для українських підприємств). На даний момент функція порталу, як місця пошуку контрагентів за контрактами українських експортерів, реалізується умовно, зважаючи на те, що останнє оновлення інформації про українських експортерів, їх продукцію та характер діяльності відбулося на весні 2012 року, відтак, на даний момент, виникають питання щодо її актуальності. В базі даних експортної інфраструктури порталу та не має актуальної інформації, оголошення про відкриті торги (тендери) на сайті відсутні, тобто відповідні розділи порталу, хоч і існують, проте не працюють. Саме на цьому порталі наприкінці 2010 року були оприлюднені «Національна стратегія розвитку експорту» та проект Закону України «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності», які так і не набрали чинності. Незважаючи на те, що проект закону був прийнятий в цілому у травні 2012 року, після внесення попра-

вок Президента України вже в липні того ж року на останньому етапі проходження Закон України «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності» із пропозиціями Президента України був відхилений.

Саме проект закону «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності»[6], хоч і містив значну кількість недоліків пов'язаних із декларативністю деяких положень стосовно заходів державної фінансової підтримки експортної діяльності та недостатньою прозорістю умов кредитування та схеми визначення видів експортної діяльності, під які б Кабінетом Міністрів України надавалися експортні кредити, проте міг би закласти принаймні нормативно-правові основи застосування інструменту експортного кредитування, формування інфраструктурного середовища державної фінансової підтримки експортної діяльності, захисту українських експортерів від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування в разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним договором (контрактом). Існуючий законопроект можна було б доповнити переліком пріоритетних видів товарів для експортної діяльності, для підприємств-виробників яких надавалися б пільгові кредити для виробництва відповідних товарів або застосовувалися інші фінансові інструменти державної підтримки експортної діяльності.

В Україні, ключовою проблемою нормативно-правового забезпечення ефективної експортної діяльності на державному рівні є відсутність системного підходу до формування експортної політики в середньо- та довгостроковій перспективі. Засилля недійсних концепцій та проектів нормативно-правових актів із забезпечення експортної діяльності в Україні, що тривалий час розміщені для публічного розгляду в мережі Інтернет, призводить до навали інформації щодо декларованих державою заходів стимулювання експорту, які на практиці не реалізуються. Так, «Національна стратегія розвитку експорту України»[5], яка була оприлюднена на сайті Міністерства економіки України для публічного обговорення в 2010 році станом на кінець 2013 року залишається не прийнятою. Крім того, тільки за останні три роки (2010-2013рр.) стосовно різних аспектів розвитку експортної діяльності в Україні було запропонована низка законопроектів («Про державну фінансову підтримку експортної діяльності»[6], «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди» [1] тощо), проте жоден з них не був прийнятий і відповідно впроваджений у практику державної господарської системи.

Практичне застосування інструментів розвитку експортної діяльності на регіональному рівні можна розглянути на прикладі Одеської області.

Наявність значної зовнішньоекономічного потенціалу Одеської області визначається географічним і геополітичним становищем цього регіону, що зумовлює наявність значного транзитного потенціалу місцевості. З початку 2000-х років Одеська область була і залишається серед регіонів України лідером за кількістю та якістю заходів міжнародного рівня, учас-

тю в роботі міжнародних організацій, співпраці з міжнародними фінансовими установами та інвестиційними фондами. Показники експорту послуг в Одеській області (частка у загальному експорті країни - 7,9%), у великій мірі завдяки роботі 7 морських і 2 річкових портів, поступаються тільки м. Києву, частка якого в 2013 р. склала 27,1 % від загального обсягу експорту послуг країни. Разом з тим, сучасні тенденції розвитку експорту товарів в Одеській області свідчать про тяжкі наслідки світової економічної кризи для регіону, оскільки навіть після чотирьох років після кризи, регіону не вдалося вийти на показники експорту товарів до кризового рівня (Рис 1).

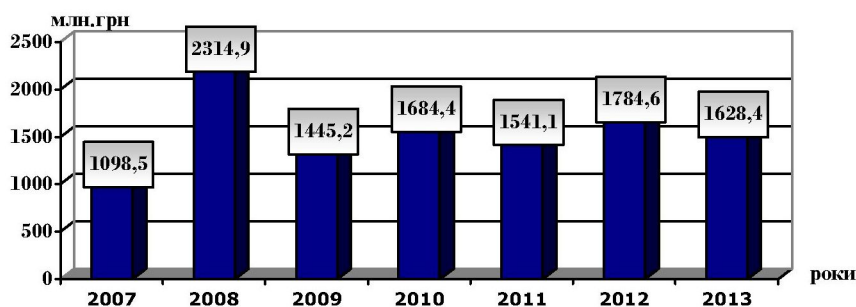

Рис. 1. Обсяг експорту товарів з Одеської області в 2007-2012 рр. (за даними Державного комітету статистики в Одеській області)

Забезпечення системного підходу у підготовці та реалізації політики підтримки експортної діяльності на регіональному рівні означає необхідність формування комплексу механізмів та інструментів, що реалізуються як у регіональних програмах розвитку області, так і в рамках функціонування установ, що належать до інфраструктури підтримки підприємництва в області. Так, в Одеській області заходи з підтримки експортної діяльності донедавна здійснювалися, в більшості випадків ситуативним чином, оскільки завдання підтримки експортної діяльності були системно сформовані відповідно з комплексом заходів лише в Програмі залучення іноземних інвестицій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності Одеської області на 2013-2014 роки. Разом з тим, в регіональних програмах розвитку підприємництва в Одеській області завдання розвитку експортної діяльності досі не знайшли свого відображення, що, на наш погляд, свідчить про наявність нереалізованих можливостей з розкриття експортного потенціалу регіону.

На сьогоднішній день, завдання розвитку експортного потенціалу Одеської області реалізуються в рамках проектів Регіонального фонду підтримки підприємництва в Одеській області. Зокрема, з 25 травня 2012 року в Одеському регіоні почав роботу проект «Інтернаціоналізація та

сприяння діловим контактам МСП і структура підтримки бізнесу на прикордонних територіях - Іїїег№і:», в рамках Спільної операційної програми Румунія - Україна - Республіка Молдова 2007-2013. Проект фінансується Європейським Союзом, партнерами виступають Одеське обласне агентство реконструкції та розвитку, Фонд підтримки розвитку приватного середнього і малого бізнесу - РРБМРЕЗ (Галац, Румунія), «Бізнес-Центр Кагул» (Кагул, Республіка Молдова). Основними завданнями проекту є наступні:

- розвиток комунікації між МСП та організаціями підтримки бізнесу в транскордонних регіонах на території імплементації проекту;
- «професіоналізація» регіональних структур підтримки бізнесу в Одеському регіоні на основі результатів всебічного аналізу потреб МСП;
- надання МСП стратегічної можливості увійти на сусідній ринок, а також надання їм інструментів для подолання економічних, логістичних та маркетингових труднощів, оптимізація можливості сталого присутності МСП на сусідньому ринку;
- допомога в отриманні доступу до бізнес - консалтинговим послугам через інформаційні технології.

Як зазначалося вище, крім окремих проектів в рамках транскордонного співробітництва Одеського регіону, комплекс заходів політики стимулювання розвитку експортної діяльності знайшов своє відображення в у Програмі залучення іноземних інвестицій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності Одеської області на 2013-2014 роки (далі - Програми). Серед очікуваних в рамках реалізації Програми результатів наведені такі:

- активізація інвестиційної діяльності через розширення джерел, механізмів та інструментів залучення інвестицій;
- посилення позиції регіональних експортерів на зовнішніх ринках;
- збереження показника приросту прямих іноземних інвестицій на орієнтовному рівні 20 % на рік;
- поліпшення показника сальдо зовнішньоторговельного обороту області з країнами світу;
- забезпечення темпу зростання експорту товарів на рівні не нижче 13 % на рік;
- збільшення обсягів надходжень валютної виручки в країну від реалізації товарів на зовнішніх ринках;
- підвищення позитивного інвестиційного іміджу Одеської області та рівня конкурентоспроможності товаровиробників в умовах інтеграції країни в міжнародні інститути;
- налагодження нових ділових контактів з потенційними іноземними інвесторами та зарубіжними імпортерами;
- підвищення рівня обізнаності міжнародної економічної спільноти про інвестиційний та зовнішньоекономічний потенціал Одеської області;

- підвищення ділової активності підприємств регіону;
- збільшення обсягів виробництва та асортименту, в свою чергу, сприятиме розвитку виробництва, збільшення кількості робочих місць, відрахувань до бюджетів усіх рівнів, створення умов для сталого розвитку регіону, підвищення рівня життя населення, подолання безробіття .

Загальний обсяг фінансових ресурсів для реалізації Програми залучення іноземних інвестицій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності Одеської області на 2013-2014 роки (далі - Програми), склав 9265,0 тис.грн., з них 6165,00 тис.грн. складуть кошти місцевого бюджету та 3100,0 тис.грн. інші джерела коштів.

У рамках реалізації Програми, за напрямком діяльності «Поширення інформації про експортний та інвестиційний потенціал регіону за допомогою мережі Інтернет» передбачені наступні заходи з підтримки експортної діяльності:

- створення та підтримка функціонування веб-порталу «Зовнішньоекономічна діяльність Одеської області»;
- проведення комплексного аналізу експортного потенціалу територій області та створення за його результатами інтерактивної бази даних.

За напрямком «Організація та проведення виїзних закордонних презентацій та сприяння в організації спеціалізованих міжнародних виставкових заходів на території області із залученням зарубіжних фахівців» передбачається:

- організація виїзних презентацій на міжнародних форумах та семінарах з інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності;
- організація спеціалізованих міжнародних виставкових заходів на території області із залученням зарубіжних імпортерів.

Аналізуючи практику розробки та використання інструментів політики стимулювання експортної діяльності в Одеській області, слід зазначити, що на сьогоднішній день діє тільки одна вищеназвана регіональна програма, що передбачає фінансування окремих заходів з підтримки експорту. Незважаючи на те, що очікувані в результаті реалізації Програми результати мають досить конкретні кількісні оцінки показників зростання експортної діяльності, наведені в Програмі заходи, на наш погляд, мають недостатньо чітку позицію з підтримки експорту, оскільки основний акцент Програми, скоріше, зроблений на поліпшення іміджу Одеської області для потенційних іноземних інвесторів, ніж на підтримку товаровиробників регіону, які прагнуть до виходу на зарубіжні ринки товарів і послуг. Разом з тим, в її рамках повністю відсутні заходи щодо консультаційної та фінансової підтримки експортної діяльності, реалізуються виключно інформаційно- іміджеві складові регіональної підтримки експорту. Будь-яких заходів щодо підтримки експортної діяльності не передбачені і в програмах підтримки малого та середнього підприємництва в Одеській

області, що можна пояснити відсутністю державного системного підходу до вирішення даного питання.

Висновки. Формування державної політики щодо забезпечення експортної діяльності означає необхідність застосування системного підходу до формування та реалізації державної політики сприяння експорту. Відтак, необхідність єдиного державного підходу до розробки та впровадження державної політики забезпечення експортної діяльності означає необхідність формування підвалин зовнішньоекономічної політики України, що мають втілюватися у розробці єдиної доктрини розвитку зовнішньоекономічної діяльності, стратегій розвитку зовнішньоекономічної діяльності на середньо- та довгострокові перспективи, розробкою концепцій розвитку експортної, імпортової діяльності, залучення іноземних інвестицій, стимулювання імпортозаміщення та активізації міжнародної науково-технічної кооперації.

Разом з тим, недавні ініціативи щодо створення інституційних основ розвитку експортної діяльності на загальнодержавному рівні (постанова КМУ «Про затвердження плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на 2015 рік», проект Закону України «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності», а також оприлюднена але не прийнята «Національна стратегія розвитку експорту») дають підставу припускати те, що підтримка експортної діяльності для держави України, за умови доопрацювання вже розроблених нормативних актів, може стати пріоритетним напрямком реалізації національної економічної політики.

Література:

1. Концепція проекту Закону України «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий і довгостроковий періоди». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/413-2012-%D1%80#n8>.
2. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України №365 «Про затвердження Стратегії просування продукції агропромислового виробництва на зовнішні ринки» от 26.07.2011р. - [Електронний ресурс] -Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/cIoc/?nicI=1021.7235.0> .
3. Наказ Міністерства економіки України №472 від 21 травня 2009 року «Про затвердження структури інформаційного наповнення веб-порталу «Комплексна система інформаційно-консультаційної підтримки та розвитку експорту» (www.ukrexport.gov.ua)
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1130 «Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва» от 12.09.2011р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/!130-2011-%B0%BP>

5. Проект «Національна стратегія розвитку експорту України». - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/4589.html>.

6. Проект Закону України «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності». - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9373&skl=7

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1206-р «Про затвердження плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на 2012 рік» от 16.11.2011г. (перша редакція) - [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1206-2011-%D1%80/ed20111116>.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 281-р «Про затвердження плану заходів з подолання негативного сальдо у зовнішній торгівлі» от 29.04.2011г. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/281-2013-%D1%80>.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1206-р «Про затвердження плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на період до 2015 року від 16.11.2011р. (чинна редакція з поправками внесеними від 11.07.2012р. № 492-р) — [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1206-2011-%D1%80> .

Abstract

Tsynalievskia I.A.

Problems of application tools support export activities development in Ukraine and regions (the case of Odessa region)

This article presents the main strategic documents defining the institutional conditions for the development of export activities in Ukraine. Applied aspects of regional instruments supporting export activities in the Odessa region are considered. The critical assessment of current institutional conditions of export activity in Ukraine is given.